

behavior», in the broadest sense, is synonymous with illegal behavior - the kind of deviant behavior, actions, persons who violate the public order, threatening the well-being of others or to society in general and can be legally punished. In this case, we mean the behavior of a person officially recognized as a crime and illegal acts that do not fall under the jurisdiction of the court. It is in this sense – the term «delinquent behavior», «delinquent» is used in most contemporary sociological and criminological publications. In domestic pedagogy and psychology the concept of «delinquent behavior» is often used in a narrow sense: to refer to non-criminal anti-social behavior and juvenile delinquency or intermediate stage of formation of the wrongful conduct of minors. Thus, delinquent behavior is complex nature, which is caused by a multitude of interrelated factors that influence each other. Despite the differences analyzed theories created by individual scientists, all of them are important to explain the phenomenon of the emergence of delinquent behavior. This is due to the fact that all analyzes confirm the need for social theory and pedagogical approach to working with adolescents, prone to delinquent behavior. The combined efforts as pedagogy, psychology, law, sociology, social pedagogy and other sciences in the eradication and prevention of juvenile delinquency and such negative deviations in the behavior of the younger generation can give good results.

Key words: *deviation, deviant behavior, delinquent juvenile personality.*

УДК 378.034

Н. В. Ліфарєва

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВТОРИННОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті висвітлено проблему визначення поняття соціально-педагогічної підтримки, яку ми будемо розглядати як комплекс дій, різноманітних заходів, що забезпечують допомогу в подоланні перешкод (труднощів, проблем) на шляху до самостійного вибору, життєвого й екзистенційного самовизначення, самореалізації, а також сприяння особистості людини похилого віку в реалізації її життєвих планів, у саморозвитку, самопізнанні та самовдосконаленні. Вивчення даної проблеми стосується багатьох аспектів старіння та носить міждисциплінарний характер. У статті також надано структурно-компонентний аналіз соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації людей похилого віку, а саме її соціальної, психологічної та педагогічної складових.

Ключові слова: *вторинна соціалізація, похилий вік, структурно-компонентний аналіз, соціально-педагогічна підтримка: мета, завдання та її соціальна, психологічна й педагогічна складові.*

Постановка проблеми. Старіння населення суспільства нового типу, що формується з 50-х років минулого століття, привело світову спільноту до пошуків глобальних світових стратегій оптимізації свого розвитку. Починаючи з 1991 року, ООН послідовно здійснює розробку й поширення норм соціальної та культурної політики відносно людей літнього віку. Міжнародний план дій із питань старіння (2002 р.) визначив три пріоритетні напрями дій світової спільноти:

- участь літніх людей у розвитку суспільства;
- забезпечення охорони здоров'я та добробуту в літньому віці;
- створення сприятливих умов, що забезпечують індивідуальний розвиток людини протягом усього життя.

Нині в Україні частка осіб у віці 60 років і старше в загальній чисельності населення становить 21,4% та є однією з найвищих у світі. Проблема соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації людей похилого віку є складовою частиною більш широкої наукової проблеми сприяння максимально повноцінному життю в суспільстві осіб похилого віку, що включає соціальну допомогу, захист, адаптацію та розвиток.

Узагальнення точок зору дослідників на різні аспекти вторинної соціалізації дозволяє визначити, що це сукупність процесів соціально-адаптаційного та розвиваючого характеру, що стосується змін у житті соціально-зрілої людини – носія сформованих особистісних структур, автономного й відповідального за самостійні рішення; це соціалізація, що здійснюється на інституціалізованому рівні та пов'язана з переживанням кризи старіння. Саме тому важливими завданнями вторинної соціалізації людей похилого віку стає процес соціальної адаптації, а також автономізація (відособлення) як процес і результат становлення людської індивідуальності.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення літератури дозволяє зробити висновок, що проблема соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації людей похилого віку багатоаспектна й носить міждисциплінарний характер, але вивчається та висвітлюється недостатньо, незважаючи на суттєві соціально-демографічні зміни в суспільстві й необхідність сприяння ефективній вторинній соціалізації людей похилого віку. У науці практично водночас з'явилися поняття «соціальна підтримка», «психологічна підтримка», «педагогічна підтримка» і, нарешті, «соціально-педагогічна підтримка». Поняття «підтримка» введено в педагогіку у 80-ті роки минулого століття О. Газманом і отримало розвиток у роботах Т. Анохіної, І. Антіпової, Г. Асмолова, А. Березіна, О. Газмана, І. Дубровіної, І. Колеснікової, Н. Крилової, О. Лідерс, Н. Михайлової, Л. Оліфіренко, С. Полякова, В. Сластьоніна, Т. Строкової, В. Тесленко, Є. Шиянова та інших дослідників.

Необхідно також вказати на низку наукових досліджень, що стосуються теоретичних і практичних аспектів педагогічної та психологічної підтримки (А. Асмолов, В. Бедерханова, Л. Бондаровська, І. Дубровіна, Є. Ісаєв, І. Котова, В. Петровський, В. Слободчиков та ін.). У них визначено основні принципи, умови, механізми, види й засоби надання педагогічної

та психологічної підтримки особистості. Педагогічна підтримка розглядається як багатомірний процес, сконцентований на позитивних сторонах особистості, що сприяє збереженню в людини віри в себе та свої можливості й побудові сприятливих умов для розвитку й резистентності особистості до негативних внутрішніх і зовнішніх факторів.

Мета статті – визначити поняття соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації людей похилого віку та її структурні складові.

Виклад основного матеріалу. У дослідженнях останніх 50-ти років феномен соціально-педагогічної підтримки став предметом наукового осмислення. Дослідження в цій галузі ведуться до сьогодні, оскільки соціально-педагогічна підтримка є ще не до кінця розробленим поняттям і достатньо новим явищем у освітній практиці.

Учені, які досліджують названі проблеми, спираються на думку О. Газмана, що соціально-педагогічна підтримка являє собою систему засобів, які забезпечують допомогу в самостійному виборі – моральному, громадянському, екзистенційному самовизначенні, а також допомогу в подоланні перешкод (труднощів, проблем) на шляху до самореалізації [1]. Ці ідеї цілком співвідносяться із завданнями вторинної соціалізації людей похилого віку.

Серед досліджень соціально-педагогічної підтримки в соціальній геронтології особливої уваги заслуговує точка зору Б. Тукумцева про те, що відмінною ознакою соціально-педагогічної підтримки є її тимчасовий або частковий характер, а також активна участь самої людини, що потребує допомоги, у вирішенні власної проблеми, використання елементів самопідтримки. Для людей похилого віку необхідність у соціально-педагогічній підтримці виникає у період адаптації до пенсійного образу життя, а також у кризових ситуаціях, як: втрата близької людини, самотність, інформаційний вакуум, відсутність взаєморозуміння з оточуючими, зміни в соціальному статусі, втрата соціальних зв'язків із діючими державними установами, втрата фізичних здібностей тощо [9].

Аналіз наукових праць дозволяє виокремити кілька позицій щодо визначення поняття соціально-педагогічної підтримки. Зокрема, точки зору науковців зводяться до того, що соціально-педагогічна підтримка – це:

– система засобів, які забезпечують допомогу в самостійному виборі – моральному, громадянському, екзистенційному самовизначенні, а також допомогу у подоланні перешкод (труднощів, проблем) на шляху до самореалізації [3];

- діяльність педагога, спрямована на стимулювання саморозвитку, самовиховання людини як індивідуальності [4];
- особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на впорядкування дій різних суб'єктів соціальних і виховних впливів на особистість [7];
- система певних дій, об'єднаних необхідністю оптимізувати взаємодію кількох суб'єктів соціалізації з метою створення сприятливого середовища для розвитку особистості [10];
- комплекс заходів, що створюють можливість оптимізувати процеси освіти, навчання й виховання [5];
- комплекс заходів педагогічного характеру, спрямованих на допомогу особі в кризовій ситуації, в умовах різких змін у процесі її життєдіяльності [6];
- складова частина соціально-педагогічної діяльності та роботи соціального педагога, невід'ємна частина його професійних обов'язків» [4].

Вищезазначене дозволяє нам визначитись із поняттям соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації людей похилого віку, яку ми будемо розглядати як комплекс дій, різноманітних заходів, що забезпечують допомогу в подоланні перешкод (труднощів, проблем) на шляху до самостійного вибору, життєвого та екзистенційного самовизначення, самореалізації, а також сприяння особистості людини похилого віку в реалізації її життєвих планів, у саморозвитку, самопізнанні й самовдосконаленні. Ідеальною метою підтримки є звільнення клієнта не від проблем, а від необхідності звертатися за допомогою, щоб він зміг самостійно вирішувати труднощі, що виникають. Мета соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації реалізується через вирішення таких базових завдань: соціальної адаптації; соціального навчання й виховання; сприяння розвитку автономії, суб'єктності та самовизначеності; реалізації інтересів і потреб; сприяння розвитку й самореалізації; соціального обслуговування.

Після визначення поняття, мети та завдань соціально-педагогічної підтримки необхідно розглянути її структуру, до якої ми умовно включаємо такі компоненти: соціальну, психологічну й педагогічну складові. Перша складова пов'язана з дотриманням соціальних гарантій літніх людей, передбачених законодавчими актами України. Психологічна складова включає психодіагностику, психопрофілактику та психокорекцію людей похилого віку. Педагогічна складова обґрунтовує педагогічні умови для адаптації, саморозвитку, індивідуалізації, самовизначення та самореалізації людей похилого віку. Розглянемо ці складові більш докладніше.

По-перше, звернемося до аналізу понятійного апарату та змісту соціальної складової соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації людей похилого віку. Під соціальною підтримкою розуміють комплекс спеціальних соціальних заходів, спрямованих на створення й підтримку гідних умов існування для «слабких» соціальних груп, що переживають труднощі в задоволенні життєвих потреб, на надання допомоги в життєвому самовизначенні.

У цілому, на сьогодні соціальну політику держав сучасного світу по відношенню до літніх людей визначають такі документи: Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року; Принципи ООН відносно літніх людей «Зробити повнокровним життя осіб похилого віку», прийняті Генеральною Асамблеєю ООН у 1991 році; Декларація з проблем старіння, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1992 році; Європейська соціальна хартія, підписана державами-членами Ради Європи у 1961 році, і переглянута Європейська соціальна хартія, підписана в 1996 році. Основні принципи, що проголошуються цими документами полягають у п'яти постулатах: незалежність у всіх проявах; участь; турбота; реалізація внутрішнього потенціалу; гідність.

У рекомендаціях Міжнародного плану дій з проблем старіння, прийнятого у Відні в 1992 році, особливо підкреслюється те, що старіння відбувається протягом усього життя людини й вимагає особливої підготовки та вчення, яке також повинне відбуватися протягом усього життя. Також наголошується на тому, щоб політика й програми, що стосуються літніх людей, створювали можливості для самовираження шляхом їх участі в різних сферах життя, що створюють їм особисте задоволення та приносять користь сім'ї та суспільству.

На сьогодні в Україні створена система законодавства про соціальний захист літніх людей, яка спрямована на підтримку громадян даної категорії, повернення їх до самостійного повноцінного життя. До них належить ціла низка законів, зокрема: «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; «Про соціальні послуги»; «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та ін.

Аналіз положень вищезазначених законів дозволяє виокремити й розкрити деякі з них, що підкреслюють роль соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації та обумовлюють змістове її наповнення, а

само: психологічні послуги; соціально-педагогічні послуги; інформаційні послуги; розповсюдження просвітницьких і культурно-освітніх знань; поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості й види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем.

На завершення аналізу соціальної складової соціально-педагогічної підтримки вторинної соціалізації літніх людей наведемо зважену позицію А. Капської, яку ми поділяємо, щодо вирішення різних груп завдань у процесі організації соціальної підтримки, захисту й допомоги людям похилого віку. По-перше, це природно-культурні завдання – збереження життєвої активності й здорового способу життя. По-друге, це соціально-культурні завдання – збереження й переорієнтація соціальної активності та пізнавальних інтересів, знаходження форм участі в житті оточуючих. По-третє, це соціально-психологічні завдання – активізація почуття задоволення досягненнями та прожитим життям, почуття виконаного обов'язку, самоповаги, знаходження доступних способів самореалізації [3, 329].

Психологічним аспектом соціально-педагогічної підтримки є широке коло проблем, пов'язаних з особливостями психічного розвитку людини в період її вторинної соціалізації й можливими порушеннями розвитку. Проведений теоретичний аналіз дозволив нам зробити таке визначення: психологічна підтримка – це система заходів, спрямована на допомогу у виявленні власних внутрішніх резервів і в усуненні чинників, що заважають їх використанню, у розвитку індивідуальності, самості, у здійсненні особистісного зростання в періоди життєвих криз, внутрішніх пошуків і виборів. Це також спеціально організований психологічний процес, який допомагає людині повірити в себе й у свої можливості, підтримує при невдачах, зосереджуючись на позитивних сторонах і перевагах індивіда з метою зміцнення його самооцінки.

Виходячи з цього, найважливішими компонентами психологічної підтримки є: пошана й розуміння, турбота, підбадьорення й заспокоєння, теплота, висока оцінка, прийняття, які є значимими елементами для створення психотерапевтичного клімату. За наявності сприятливого терапевтичного клімату, психологічної підтримки клієнти похилого віку значно менше використовують оборонну позицію, менше потребують зовнішньої пошани, частіше йдуть на все більший емоційний ризик, довіряючи думки, відчуття, тривоги та страхи, які важко обговорювати та які раніше заперечувалися. У клієнтів значно збільшується потенціал для зростання й змін, адже далеко не всі люди похилого віку мають необхідні

ресурси для самостійних конструктивних рішень у важкій ситуації. Багатьох людей стресова ситуація не лише позбавляє міри свободи у виборі якості й способу життя, робить неможливим відчуття ними щастя й радості, але досить часто є причиною депресії, психосоматичних захворювань.

Отже, мета психологічної підтримки – допомогти людині у важкій життєвій ситуації, повернути її до повноцінного життя, спонукати до соціальної активності. Реалізація даної мети може бути здійснена на декількох психологічних рівнях:

- на мотиваційному рівні – як підвищення активності людини, актуалізація потреби в роботі, потребі в самопізнанні і саморозвитку;
- на когнітивному рівні – як підвищення самооцінки, корекція уявлень людини про саму себе, навколишній світ, формування позитивного мислення;
- на емоційному рівні – як корекція стану клієнта, переведення негативних емоцій у позитивні, а також опанування навичками саморегуляції;
- на поведінковому рівні – як формування ефективних умінь і навичок, що забезпечують більш оптимальну адаптацію людини до соціального середовища [8].

Переходимо до аналізу теоретичних аспектів педагогічної складової соціально-педагогічної підтримки. Ідея педагогічної підтримки присутня в працях багатьох представників гуманістичного напрямку в психології та педагогіці. Уявлення про її суть є різними, але в цілому їх поєднує ідея про необхідність надання допомоги, заохочення, створення умов для максимальної реалізації потенційних можливостей особистості.

Поєднання слів «педагогічна підтримка» досить широко використовується для позначення різних педагогічних, психологічних і соціальних феноменів. Проте в даному випадку йдеться про теорію, що складається, і практику педагогічної підтримки, витоки якої, як ми вже вказували, слід шукати в педагогічній діяльності відомого вченого-педагога О. Газмана, його учнів і послідовників. О. Газман був переконаний, що педагогічна підтримка є самоцінною, самостійною професійною діяльністю зі створення умов для саморозвитку людини.

Аналіз наукових праць дозволив визначити, що метою педагогічної підтримки є – становлення у свідомості людини уявлення про те, що для отримання незалежності необхідно навчитися вирішувати власні проблеми й розуміти, чому вони відбуваються (тобто займати позицію рефлексії по відношенню до проблеми і на цій основі самостійно будувати цілісну діяльність з її подолання). Виходячи з вищезазначеного, завданнями педагогічної підтримки як професійної діяльності є:

- спостерігати, цілеспрямовано досліджувати й розвивати потенціал людини, що дає їй можливість стати самостійною у вирішенні власних проблем;
- бачити в проблемі людини не загрозу, від якої її потрібно вберегти, а можливість розвивати й підтримувати її бажання та можливості її подолання;
- підтримувати людину на дорозі від страху перед проблемою до цілеспрямованої діяльності по її подоланню;
- використовувати різні тактики: «допомога», «сприяння», «взаємодія», як дорога поступового зменшення опікуючої дії на взаємодію з людиною як із суб'єктом власної життєдіяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Наукові позиції щодо визначення поняття соціально-педагогічної підтримки, як одного з пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності, зводиться до того, що під цим поняттям розуміють комплекс дій, різноманітних заходів, які забезпечують допомогу в подоланні перешкод (труднощів, проблем) на шляху до самостійного вибору, життєвого та екзистенційного самовизначення, а також сприяння особистості людини похилого віку в реалізації її життєвих планів, у самопізнанні, саморозвитку, самовдосконаленні та самореалізації. Предметом соціально-педагогічної підтримки є процес спільної взаємодії соціального педагога з людиною похилого віку у визначенні її інтересів, цілей, можливостей і доріг подолання перешкод, що заважають їй зберегти свою людську гідність і самостійно досягати бажаних результатів у самовихованні, спілкуванні, образі життя.

Соціально-педагогічна підтримка вторинної соціалізації людей похилого віку орієнтована на людину похилого віку як на суб'єкта власної життєдіяльності та спрямована на те, щоб навчити їх вирішувати свої проблеми, передбачає допомогу в самопізнанні, адекватному сприйнятті довкілля, у конструктивній взаємодії із суспільством. Таким чином, соціально-педагогічна підтримка вторинної соціалізації людей похилого віку – це далеко не лише діяльність педагога, цілеспрямована культурно-дозвіллева, творча й освітня діяльність, а й створення умов освітньою установою для розвитку індивідуальності, суб'єктності, самовизначення, самореалізації літньої людини на основі її індивідуальних здібностей, потреб, ціннісних орієнтацій і мотивів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газман О. С. От авторитарного образования к педагогике свободы / О. С. Газман // Новые ценности образования. – М. : Инноватор, 1996. – С. 20–67.

2. Галагузова М. А. Категориально-понятийные проблемы социальной педагогики / М. А. Галагузова // Понятийный аппарат педагогики и образования : Сб. науч. тр. ; [Отв. ред. М. А. Галагузова]. – Екатеринбург : Изд-во «СВ-6», 1998. – Вып. 3. – С. 168–184.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
4. Караман О. Л. Захист дитинства як соціально-педагогічна категорія, її сутність і зміст / О. Л. Караман // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 1. – С. 10–18.
5. Козлова О. Н. Введение в теорию социального воспитания / О. Н. Козлова. – М. : Интерпракс, 1994. – 208 с.
6. Кочерга И. В. Социально-педагогическая поддержка педагогов среднего профессионального образования с синдромом эмоционального выгорания : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ирина Владимировна Кочерга. – Майкоп, 2007. – 23 с.
7. Куликова Л. Н. Саморазвитие ребёнка в детской организации: психолого-педагогические возможности / Л. Н. Куликова. – Хабаровск : ИПРА, 1997. – 218 с.
8. Осипов Д. В. Субъективная семантика понятия «психологическая поддержка» в контексте психологического консультирования : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. / Д. В. Осипов. – М. – 2006. – 21 с.
9. Словарь-справочник по социальной геронтологии / Под ред. Б. Г. Тукумцева. – Самара : Самарский ун-т, 2003. – 208 с.
10. Филонов Г. Ценностно-целевые ориентации социально-педагогической деятельности / Г. Филонов. – Кострома : КГПУ, 2001. – 162 с.

РЕЗЮМЕ

Лифарева Н. В. Проблема социально-педагогической поддержки вторичной социализации людей пожилого возраста.

В статье освещена проблема определения понятия социально-педагогической поддержки, которую мы будем рассматривать как комплекс действий, разнообразных мероприятий, обеспечивающих поддержку в преодолении препятствий (трудностей, проблем) на пути к самостоятельному выбору, в жизненном и экзистенциальном самоопределении, самореализации, а также содействие личности человека пожилого возраста в реализации его жизненных планов, в саморазвитии, самопознании и самосовершенствовании. Изучение данной проблемы касается многих аспектов старения и носит междисциплинарный характер. В статье также приведен структурно-компонентный анализ социально-педагогической поддержки вторичной социализации людей пожилого возраста, а именно ее социальной, психологической и педагогической составляющих.

Ключевые слова: вторичная социализация, пожилой возраст, структурно-компонентный анализ, социально-педагогическая поддержка: цель, задачи и её социальная, психологическая и педагогическая составляющие.

SUMMARY

Lifareva N. The problem of socio-pedagogical support of the elderly's secondary socialization.

The problem of socio-pedagogical support of the elderly's secondary socialization is a part of a broader scientific problem consisting in furthering elderly people's full-blown life in the society, which presupposes social assistance, protection, adaptation and development. This problem is obviously interdisciplinary and research of various sciences about the man is devoted to it. The problem of population's rapid ageing, humanization of public

consciousness regarding the elderly, strengthening of the State's attention to the problems of elderly people gradually find their reflection in the development of research within the compatible sciences: philosophy, psychology, social gerontology, cultural studies, andragogics, sociology and social pedagogics. The phenomenon of socio-pedagogic support has been the subject of scientific interpretation for the last 50 years.

The analysis of the scientific literature makes it possible to determine the concept of socio-pedagogical support of the elderly's secondary socialization. We consider it as a set of actions and activities which assist in overcoming obstacles (difficulties, problems) on way to self-selection, vital and existential self-determination, self-actualization, as well as help elderly people in their life plans implementaion, self-development, self-awareness and self-perfection.

The ideal objective of support is not to deliver the client from problems but from the need to seek help in order to enable him or her to solve arising difficulties independently. The objective of socio-pedagogical support of secondary socialization is realized through solving the following basic problems: social adaptation; social instruction and education; the development of autonomy, individuality and self-determination; realization of interests and needs; promotion of development and self-realization; social service.

The structural-component analysis of socio-pedagogical support makes it possible to single out conditionally social, psychological and pedagogical components. The social component is related to the observance of social guarantees for the elderly provided by Ukrainian legislation. The psychological component includes psychodiagnostics, psychoprophylaxis and psyhocorrection of the elderly people. The pedagogical component substantiates pedagogical conditions for adaptation, self-development, individualization, self-determination and self-realization of the elderly people.

Key words: *secondary socialization, elderly age, the structural-component analysis, socio-pedagogical support; an objective, a task, social, psychological and pedagogical components.*